

course of treatment for alcoholism, drug addiction or disease poses a danger to the health of other persons (Art. 76 of the Criminal Code of Ukraine). In recognition of criminal law doctrine, system analysis of relevant legislation of Ukraine and their application shortcomings of legal regulation of these obligations are identified, suggested remedies are formulated.

It is proved that the specific features of the crime should take into consideration in choosing of an obligation on the list provided for ch. 1, Art. 76 Criminal Code of Ukraine, (for example, the causes and conditions that contributed to its commission, may take the special significance).

Special data of the offender, the reality of the obligations imposed by the court on the person, should necessarily be taken into consideration.

It is supported legislator's decision of closing (completeness) list of the obligations imposed by the court on the person released on probation. The limits of admissibility of such duties must be defined by law.

It is right to oblige the court to impose certain obligations of each convict, considering that during the probationary period the convict must not to commit a new crime, and also to fulfill its obligations.

It is proposed in the criminal law to oblige court in each case of probation to impose the obligations, which are fixed in paragraphs 2, 3 and 4 ch. 1, Art. 76 Criminal Code of Ukraine.

The obligations, which the court imposes on the person released on probation is an important element of probationary regime that allows to make criminal and executive influence to convict and control his behavior. However, the criminal law, which establishes these obligations needs to be improved to increase efficiency of probation's practice.

Keywords: *obligations, exemption from probation, the probation period.*

УДК 343.846 (477)

П.В. Хряпінський

**ПОЗИТИВНА ПОСТКРИМІНАЛЬНА ПОВЕДІНКА
ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У статті досліджено посткримінальну поведінку як підставу звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в спеціальних приписах статей Особливої частини КК України, й виокремлено на цій основі загальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *звільнення, посткримінальна поведінка, підстава, відпадання суспільної небезпеки особи.*

Постановка проблеми. Закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України (далі – КК), та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено

у ч. 1 ст. 44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування. Звільнення від кримінальної відповідальності, – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК, та в порядку, установленому Кримінальним-процесуальним кодексом України (далі – КПК) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці звільнення від кримінальної відповідальності присвятили свої дослідження такі вітчизняні правники, як Ю.В. Баулін, О.Ф. Бантишев, В.І. Борисов, Г.Б. Віттенберг, А.А. Вознюк, О.М. Готін, М.Є. Григор'єва, Ю.В. Гродецький, О.О. Дудоров, О.О. Житний, О.С. Козак, О.М. Лемешко, А.А. Музика, О.В. Наден, Г.О. Усатий, В.П. Тихий, Н.Б. Хлистова, А.М. Яценко та інші. Серед іноземних дослідників, слід насамперед вказати Х.Д. Алікперова, Ю.В. Голіка, Л.В. Головка, В.С. Єгорова, В.О. Єлеонського, А.В. Єндольцеву, І.Е. Звечаровського, С.Г. Келіну, В.В. Мальцева О.З. Рибак, С.М. Сабаніна, Р.О. Сабігова та інших. Утім, ставлення науковців до звільнення від кримінальної відповідальності варіюється від прийняття та пропозицій до його поширення в законодавстві про кримінальну відповідальність (Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Сташис та ін.) до несприйняття та пропозицій відмовитися від нього на користь або звільнення від кримінального покарання, або заміни на кримінально-процесуальну «відмову від кримінального переслідування» (Ю.В. Тороп, Л.І. Хрушова, С.С. Яценко та ін.).

Формування цілей. Метою цієї статті є дослідження позитивної постримінальної поведінки як підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в спеціальних приписах статей Особливої частини КК, її виокремлення та дослідження на цій основі загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом щорічно збільшувалася кількість осіб, які здебільшого вперше вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості, та були звільнені від кримінальної відповідальності як такі, що втратили суспільну небезпечність у зв'язку зі здійсненням певного комплексу позитивної постримінальної поведінки. Так, якщо у 2008 р. звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: з дійовим каяттям 3,4 тис. осіб (13,7 % від кількості осіб, справи щодо яких закрито), у 2007 – 2,7 тис. осіб або 8 відсотків; із зміною обстановки – 4,4 тис. осіб або 17,8 відсотків (у 2007 році – 5,1 тис. осіб або 15,2 %); із передачею на поруки – 2,3 тис. осіб або 9,2 відсотка (у 2007 році – 2,2 тис. осіб або 6,7 %); з примиренням винного з потерпілим – 4,6 тис. осіб або 18,7 відсотків, у 2009 р. від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям звільнено 2,9

тис., або 9,3 % (13,7 %) від числа тих, щодо яких справи закрито; з примиренням винного з потерпілим – 3,9 тис. осіб, або 12,4 % (18,7 %); зі зміною обстановки – 2 тис. осіб, або 10,9 % (17,8 %); із передачею особи на поруки – 1,7 тис., або 5,5 % (9,2 %). То впродовж 2013 р. за положеннями КПК 2012 р. суди розглянули 3,6 тис. клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, з яких суди задовольнили 3,3 тис., або 92,3 %; від кримінальної відповідальності суди звільнили 3,5 тис. осіб. За постановами слідчих суди звільнили від кримінальної відповідальності 170 [5,8 тис.] осіб (КПК 1960 р.), у тому числі розглянуто 573 постанови про вирішення питання щодо закриття справ у зв'язку із закінченням строків давності у справах стосовно невстановлених осіб, з яких суди задовольнили 475, або 82,9 % [93 %] від кількості розглянутих. Минулого року суди закрили провадження у справах стосовно 21,9 тис. осіб, що на 29,6 % менше. Зокрема, звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: з примиренням винного з потерпілим майже 4 тис. осіб, або 18 % (12,4 %) від числа тих, щодо яких справи закрито; зі зміною обстановки – 3,4 тис. осіб, або 15,4 % (10,9 %); з дійовим каяттям – 3,2 тис., або 14,5 % (9,3 %); з амністією – 2,7 тис. осіб, або 12,3% (41,9 %); із передачею особи на поруки – 2,1 тис., або 9,4% (5,5 %). У тому числі у справах публічного обвинувачення було закрито провадження стосовно 19,8 тис. осіб [28,5 тис.], із них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 2,5 тис. осіб, або 12,7% (8,5%). За перше півріччя цього року закрито провадження у справах стосовно 10,9 тис. осіб, у тому числі щодо 5,4 тис. осіб – у справах публічного обвинувачення. Суди закрили провадження у справах публічного обвинувачення за відсутністю події або складу злочину стосовно 40 осіб, із них у справах про злочини: проти власності (статті 185–198 КК) – щодо 16 осіб; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднання громадян (статті 338–360 КК) – щодо 3 осіб; проти життя та здоров'я особи (статті 115–145 КК) – щодо 2 осіб; у сфері службової діяльності (статті 199–235 КК) – щодо 2 осіб. Закрито провадження у справах у зв'язку: з примиренням винного з потерпілим – стосовно 3,2 тис.; зі зміною обстановки – стосовно 596 осіб; з амністією – 246 осіб; з дійовим каяттям – 682 осіб; із передачею на поруки – 350 осіб [2].

Відтак, звільнення від кримінальної відповідальності набуло значного розповсюдження як у судовій практиці, так і актуальності у теорії кримінального права. Сучасна доктрина кримінального права та чинне законодавство про кримінальну відповідальність знаходяться в активному пошуку альтернативних форм боротьби зі злочинністю. Актуальність цієї проблеми зумовлюється рядом обставин, серед яких необхідно виокремити: значну криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності українського суспільства; сучасна злочинність визнається антисоціальним явищем, що

загрожує національній безпеці України; невисокої ефективності традиційних кримінально-правових форм та методів боротьби зі злочинністю; гуманізацію вітчизняного законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів кримінального судочинства; запровадження у вітчизняному законодавстві низки новітніх інститутів, що виступають альтернативою кримінальній відповідальності та покаранню [3, с. 289].

В Особливій частині КК у 22 випадках передбачено обов'язок держави відмовитися від кримінальної відповідальності у випадках, якщо: «громадянин України добровільно заявив органам державної влади про злочинний зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримане завдання» (ч. 2 ст. 111 КК), «особа без громадянства або іноземець добровільно заявили органам державної влади про припинення злочинної діяльності, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернене заподіяння шкоди інтересам України» (ч. 2 ст. 114 КК), «керівник підприємства, установи або організації виплатив заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші, установлені законами виплати громадянам до притягнення його до кримінальної відповідальності» (ч. 3 ст. 175 КК), «особа сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоечасною сплатою (фінансові санкції, пеня) до притягнення її до кримінальної відповідальності» (ч. 4 ст. 212 КК), «особа сплатила страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану Пенсійному фонду України їх несвоечасною сплатою (фінансові санкції, пеня), до притягнення її до кримінальної відповідальності» (ч. 4 ст. 212-1 КК), «особа добровільно повідомила правоохоронний орган про створення злочинної організації або участь у ній» (ч. 2 ст. 255 КК), «особа, крім організатора й керівника терористичної групи чи терористичної організації, добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, учинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи чи організації» (ч. 2 ст. 258-3 КК), «особа добровільно вийшла з воєнізованих або збройних формувань, не передбачених законом і повідомила про їх існування органи державної влади» (ч. 6 ст. 260 КК), «особа добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої» (ч. 3 ст. 263 КК), «особа добровільно заявила про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам і повернула транспортний засіб власникові й повністю відшкодувала завдані збитки» (ч. 4 ст. 289 КК), «особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини й указала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів» (ч. 4 ст. 307 КК), «особа добровільно звернулася до лікувального закладу й розпочала лікування від наркоманії» (ч. 4 ст. 309 КК), «особа добровільно

здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів» (ч. 4 ст. 311 КК), «особа добровільно здала отруйні чи сильнотіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або сильнотіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом» (ч. 5 ст. 321 КК), «особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст.ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується в разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені стосовно осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК» (ч. 5 ст. 354 КК), «військовослужбовець може бути звільнений від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України» (ч. 4 ст. 401 КК).

Вищевказані норми Особливої частини КК утворюють самостійний субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, своєрідність якого полягає в поєднанні вчинення певного виду злочину із здійсненням, узаконеної в законі, позитивної посткримінальної поведінки у вигляді: а) припиненням злочинної поведінки; б) добровільним повідомленням про злочин; в) самовикриттям у злочині; г) викриттям інших осіб, винних у вчиненні злочину; д) нейтралізацією, мінімізацією або відшкодуванням суспільно-небезпечних наслідків (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені тощо); е) вилученням з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (носіїв державної таємниці, наркотичних засобів, психотропних речовин, зброї, бойових припасів тощо), а також є) загальним і спеціальним запобіганням учиненню нових злочинів [4, с. 157]. Вочевидь кожний вид спеціального звільнення від кримінальної відповідальності має свої специфічні обставини застосування.

Щодо визначення обставин, від яких у тій чи іншій мірі залежить застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, то однозначного вирішення це питання у кримінально-правовій літературі не знайшло. Найбільшого поширення набуло визначення «умов спеціального звільнення». Утім, деякі правники заперечують, так би мовити, «однолінійну систему» вищевказаних обставин та наголошують, що одні з них

є більш значимі й виступають підставами спеціального звільнення, інші умовами або передумовами й мають порівняно меншу вагу [5, с. 59–61]. З останньою точкою зору слід погодитися з таких міркувань. У доктрині кримінального права загальноновизнаним є положення, що виникнення, зміна та припинення кримінально-правових правовідносин пов'язане з юридичними фактами. Юридичними фактами, що зумовлюють та трансформують зазначені відносини є значущі з точки зору закону про кримінальну відповідальність діяння, події та стани. Так, «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом» (ч. 1 ст. 2 КК). Це положення КК, з одного боку, вказує на юридичний факт у вигляді вчинення суспільно небезпечного діяння як на підставу виникнення кримінально-правових відносин, а з іншого, виключає його як юридичний факт зміни або припинення відносин між державою та особою, яка вчинила злочин. Логічно припустити, що після вчинення злочину має з'явитися інший за соціально-правовою якістю та спрямованістю юридичний факт, що трансформує відносини кримінальної відповідальності у відносини відмови держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справ» [6, с. 48–49].

Основною та єдиною групою юридичних фактів, що обумовлюють спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності, є позитивні посткримінальні діяння особи, що містять склад правомірної поведінки. Саме на цю обставину звертає увагу ВСУ у своїх постановках наголошуючи, що підставою спеціального звільнення може бути виключно позитивна посткримінальна поведінка особи після вчинення злочину, що визнається та заохочується кримінально-правовими засобами (припинення злочинної діяльності, добровільне повідомлення про злочин, повернення майна, здобутого злочинним шляхом тощо) [7]. Слід зазначити, наявність юридичних фактів звільнення від кримінальної відповідальності свідчить про повну або часткову втрату нею суспільної небезпечності та полягає в безумовній відмові від застосування обмежень прав і свобод особи, передбачених КК. Суспільна небезпечність особи, що була проявлена у злочині, повністю нейтралізується позитивною поведінкою особи, що робить безглуздим і недоречним реальне застосування кримінально-правового примусу. На припинення вчинення злочину, мінімізацію суспільно-небезпечних наслідків, відновлення порушених прав потерпілих, відшкодування завданих збитків, насамперед, спрямовується комплекс позитивної посткримінальної поведінки особи як підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212 КК та ін.).

У зв'язку з викладеним не можемо погодитися з досить поширеною точкою зору, що підставою звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі й спеціального, виступає вчинення особою злочину, що має визначені кримінальним законом характеристики [8, с. 51] чи суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу злочину [9, с. 168]. Підставою звільнення від кримінальної відповідальності слід уважати головну обставину, що безпосередньо з необхідністю зумовлює це правове явище. Учинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК, як відомо, є підставою кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 КК). Відтак, один і той самий юридичний факт у вигляді «учинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину» (злочину) не може бути одночасно двоєдиною підставою кримінальної відповідальності та звільнення від неї. На нашу думку, причина цього суперечливого погляду полягає у невизначеності місця та значення певною сукупності обставин, що тією чи іншою мірою зумовлюють спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності.

Перспективною в цьому напрямі є пропозиція Ю.В. Бауліна, О.В. Наден, М.Є. Григор'євої та інших, які пропонують поділяти сукупність обставин звільнення від кримінальної відповідальності на передумови, підстави та умови [6, с. 72; 10, с. 91; 11, с. 141]. «Видається, – указує Ю.В. Баулін, – що при дослідженні звільнення від кримінальної відповідальності слід виділяти передумови та підстави такого звільнення. Саме передумови, а не умови (оскільки умова – це певні вимоги, з яких слід виходити, вимога, пред'явлена однією зі сторін, а передумова – це щось, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не може існувати тощо), та підстави (як причини, достатні природи, що вишравдовують щось). Можна вважати, що новий КК України містить достатньо вказівок стосовно визначення передумов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності» [6, с. 72].

Передумовою спеціального звільнення від відповідальності є вчинення особою закінченого злочину безпосередньо вказаного в нормі Особливої частини КК. Законодавець удається до трьох технічних прийомів визначення передумов спеціальних видів звільнення: а) прямо вказує на такі злочини, скажімо, передумовою звільнення за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, згідно з ч. 3 ст. 263 КК, є вчинення одного зі злочинів, передбачених ч. 1, ч. 2 ст. 263 КК (аналогічно – ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 401 КК); б) безпосередньо прописує зміст злочинних дій, наприклад, у ч. 2 ст. 111 КК передумовою звільнення вказано, якщо особа на виконання завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинила (аналогічно – ч. 3

ст. 175, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 354, КК); в) комбінує перший і другий варіанти, скажімо, за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань або участь у їх діяльності у ч. 6 ст. 260 КК, та вчинення одного зі злочинів, що передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 260 КК (аналогічно – ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311 КК).

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності є соціально-корисне діяння особи, що містить склад правомірної поведінки. Воно є тим юридичним фактом, що змінює основне кримінально-правове відношення, що виникає між державою, в особі відповідних уповноважених органів, і особою, яка вчинила злочин, на похідне, вторинне заохочувальне кримінально-правове відношення. Змістом останнього є правомірна, соціально-схвальна поведінка у вигляді елементів дійового каєття, так і інших, визначених КК, суспільно-корисних діянь. Закон визначає конкретний зміст соціально-корисного діяння (дії або бездіяльності), що утворюють підставу звільнення від відповідальності. У ч. 3 ст. 175 КК указується тільки одне діяння – виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої, установленної законом виплати громадянам, у ч. 3 ст. 263 КК, – добровільна задача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв. В абсолютній більшості заохочувальних норм може міститися два або три діяння. Так, для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 307 КК особа має добровільно здати наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги й указати джерело їх придбання або добровільно здати наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги й сприяти розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом. Підставою ж звільнення особи від відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК України є добровільне звернення до лікувального закладу й початок лікування від наркоманії.

Нерідко у дослідженнях звільнення від кримінальної відповідальності поняття підстави звільнення взагалі відсутнє. Так, С.С. Яценко виокремлює лише умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каєттям, якими вважає вчинення злочину вперше, вчинення злочину невеликої тяжкості, особа після вчинення злочину щиро покаялась, активно сприяла розкриттю злочину, повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду [12, с. 99]. А.О. Пинаєв вважає, що ряд умов звільнення від кримінальної відповідальності у сукупності формують його підставу [13, с. 318]. У зв'язку із позначенням юридичних фактів, що виступають підставами звільнення, на нашу думку, потребує осмислення категорія «загальної підстави» звільнення від кримінальної відповідальності.

Найбільше розповсюдження має погляд, що загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності виступає «невеликий ступінь

суспільної небезпечності злочину та особи, що його вчинила» [14, с. 49; 15, с. 185]. Натомість, таке визначення більше відповідає так званим загальним видам звільнення від кримінальної відповідальності й «не спрацьовує» щодо спеціального звільнення, що передбачається в нормах Особливої частини КК. На відміну від загальних видів звільнення, які можливі у випадках вчинення злочинів невеликої або необережних злочинів середньої тяжкості (ст.ст. 45, 46 КК), а також будь-яких злочинів невеликої та середньої тяжкості (ст.ст. 47, 48 КК), спеціальні види звільнення мають своїми передумовами вчинення особливо тяжких, тяжких, злочинів середньої тяжкості, а також злочинів невеликої тяжкості.

В.С. Єгоров загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності визначає «відпадиння або суттєве зменшення суспільної небезпечності злочинного діяння або особи, яка його вчинила». Поряд із тим, правник виокремлює безпосередні підстави звільнення як «передбачені законом фактичні обставини, наявність яких робить недоцільним застосування до особи, яка вчинила злочин, негативних кримінально-правових наслідків» [16, с. 86-87]. У цьому визначенні, насамперед, викликає незгоду теза про можливість з часом відпадиння або суттєве зменшення суспільної небезпечності злочинного діяння. Суспільна небезпечність злочину є об'єктивною категорією, що відображає фактичну шкідливість того чи іншого діяння для об'єктів кримінально-правової охорони. Якщо кримінальна протиправність та караність діяння зберігаються в часі на момент здійснення позитивної посткримінальної поведінки, то, як уявляється, суспільна небезпечність учиненого діяння змінюватися не може. Вона є зафіксованою в конкретних об'єктивних та суб'єктивних обставинах учиненого злочину. У зв'язку з цим слід погодитися з Е.Т. Борисовим, який зазначає, що відпадиння суспільної небезпечності учиненого діяння не відповідає природі звільнення від кримінальної відповідальності, адже, оскільки діяння втратило суспільну небезпечність – найважливішу, визначальну ознаку злочину, воно перестало бути діянням, що містить усі ознаки злочину [17, с. 101]. Відпадиння суспільної небезпечності діяння, у свою чергу, свідчить про відсутність підстав кримінальної відповідальності, а отже, природно зникає питання щодо звільнення від неї.

Г.Б. Віттенберг, який один із перших комплексно дослідив інститут звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності вважав «можливість виправлення особи без застосування заходів кримінального покарання, невелику суспільну небезпечність злочину та невелику суспільну небезпечність винної особи» [18, с. 166]. Про можливість «виправлення особи без застосування кримінально-правових заходів», «недоцільність реалізації кримінальної відповідальності» або «виправлення особи без за-

судження та застосування покарання» як загальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності вказують А.В. Єндольцева, О.О. Житний, О.С. Козак [19, с. 52; 20, с. 55; 21, с. 25] та інші правники. У цих визначеннях загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності викликає незгоду використання поняття «виправлення особи», що є більш характерним для інституту звільнення від кримінального покарання або його відбування. Як відомо, поняття «виправлення особи» активно використовує кримінально-виконавче законодавство. Зокрема, у ч. 1 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України під виправленням засудженого розуміється «процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої право слухняної поведінки».

Найбільш удаюю спробою визначення загальної підстави вважаємо точку зору Н.Ф. Кузнецової, яка вказує, що загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності для всіх видів є втрата особою, яка вчинила злочин, її попередньої суспільної небезпечності. У зв'язку з чим відпадає необхідність у застосуванні до неї заходів кримінальної відповідальності [22, с. 154–155]. Справді, суспільна небезпечність особи є тією об'єктивною якістю, категорією, яка під впливом об'єктивних чи суб'єктивних обставин може зазнавати певної зміни. Так, якщо особа, що вчинила злочин, після цього здійснила певну позитивну посткримінальну поведінку з відновлення первинного (дозлочинного) стану об'єктів кримінально-правової охорони (виплатила заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші виплати; сплатила податки, збори, інші обов'язкові платежі, а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою; здала органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої тощо), то вочевидь суспільна небезпечність цієї особи змінюється. Це твердження знаходить підтримку в чинному законодавстві про кримінальну відповідальність. Так, згідно з ч. 4 ст. 74 КК особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

Усі види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності є безумовними. Тобто на особу, що звільняється за цих обставин у майбутньому не покладається ніяких правових обов'язків. Більше того, особа, яка була звільнена від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених у нормах Особливої частини КК, за своїми правовим статусом є такою, що взагалі раніше не вчиняла ніяких злочинів. А будь-який вчинений нею новий злочин є вчиненим вперше. Зазначена позиція знаходить своє закріплення у чинному КК. Так, згідно з ч. 1 ст. 33 КК злочин, за

вчинення якого особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом не враховується при сукупності злочинів. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК оскільки щодо них обвинувальний вирок не встановлюється, то звільнені від кримінальної відповідальності особи не мають судимості. Зважаючи на вищевказане, не можемо погодитися з поглядами В.С. Єгорова та О.С. Козак, що необхідною (загальною) умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності слід уважати наявність у суспільно небезпечному діянні особи ознак складу злочину [16, с. 51; 21, с. 22-23]. Умова звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язком, що, зазвичай, покладається на особу, сумлінне виконання якого в майбутньому робить можливим або неможливим остаточне рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності. У спеціальних приписах Особливої частині КК ніяких умов щодо звільнення від кримінальної відповідальності не передбачається.

Висновки. Відтак, доходимо висновку, що загальною підставою будь-якого спеціального звільнення від кримінальної відповідальності є те, що особа, яка вчинила злочин, перестала бути суспільно небезпечною в результаті позитивної посткримінальної поведінки. Виокремлення загальної підстави має гносеологічне та системоутворювальне кримінально-правове значення, надає законодавцеві орієнтири у визначенні безпосередньої позитивної посткримінальної поведінки.

Використані джерела:

1. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/>.
2. Аналізи роботи судів загальної юрисдикції у 2008, 2009, 2013, 2014 рр. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>.
3. Сташис В. В. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 278–290.
4. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : [навч. посібн.] / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : ЗНУ-КСК-Альянс, 2011. – 270 с.
5. Баулін Ю. В. Уголовная ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами : [учеб. пособ.] / [Ю. В. Баулин, П. И. Орлов, А. И. Перепелица и др.]. – К.: УКУ ВО при Минвузе УССР, 1988. – 80 с.
6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : [моногр.] / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
7. Див.: Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Вер-

ховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12; Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4; Про судову практику у справах про хабарництво [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>.

8. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: [моногр.] / С. Г. Келина. – М.: Наука, 1974. – 232 с.

9. Дрьомов С. В. Проблемні питання визначення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності / С. В. Дрьомов. // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: [матер. міжн. наук.-практ. конф.]; (Львів, 13-15 квітня 2007 р.). – [у 2 ч.]. – Львів: Львів держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 166–169.

10. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: [моногр.] / О. В. Наден. – Х.: Право, 2003. – 224 с.

11. Григор'єва М. Є. Звільнення від кримінальної відповідальності у злочинах проти особистої волі людини у зв'язку з дійовим каюттям / М. Є. Григор'єва // Злочини проти особистої волі людини: [збірн. мат. міжн. наук.-практ. сем.]; Харків, 19-20 вересня 2000 р. / [ред.кол. В. В. Сташис (гол. ред.) та ін.]. – Х.: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 141–143.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. С.С.Яценко]. – [4-те вид., переробл. та доповн.]. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.

13. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть: [учеб. пособ.] / А. А. Пинаев. – Х.: Харьков юридический, 2005. – 664 с.

14. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: [моногр.] / С. Г. Келина. – М.: Наука, 1974. – 232 с.

15. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика: [моногр.] / Т. А. Лесниевски-Костарева. – [2-е изд., перер. и доп.]. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – 400 с.

16. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: [моногр.] / В. С. Егоров. – М.: Моск. психол.-социал. ин-т, 2002. – 279 с.

17. Борисов Э. Т. Основания, предпосылки и условия освобождения от уголовной ответственности / Э. Т. Борисов // Утверждение социальной справедливости: криминологический и уголовно-правовой моменты: [сборн. матер. науч.-практ. конф.]. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 1989. – С. 98–102.

18. Виттенберг Г. Б. Вопросы освобождения от уголовной ответственности и наказания с применением мер общественного воздействия: [науч. издан.] / Г. Б. Виттенберг. – Иркутск: Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 1970. – 223 с.

19. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: Проблемы и пути их решения: [моногр.] / А. В. Ендольцева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2004. – 231 с.

20. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : [моногр.] / О. О. Житний. – Х. : Вид-во націон. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.

21. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: [моногр.] / О. С. Козак ; [за ред. О.М. Бандурки]. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.

Хряпинский П.В. Позитивное постпреступное поведение как основа ние освобождения от уголовной ответственности

В статье исследуется позитивное постпреступное поведение как основания освобождения от уголовной ответственности, предусмотренные в специальных предписаниях статей Особенной части УК Украины, и на этой основе выделяется общее основание освобождения от уголовной ответственности.

Ключевые слова: *освобождение, постпреступное поведение, основание, отпадение общественной опасности лица*

Khriapinsky P.V. The positive post-criminal conduct as foundation of release from criminal responsibility.

Discharge from criminal liability has significant distribution in jurisprudence, it is important in the theory of criminal law. Number of people who have first committed crimes small and medium danger, and were discharged from criminal liability as having lost social danger in connection with a particular set of positive post-criminal behavior recently increased annually.

The purpose of this article is to research the positive post-criminal behavior as the reason for discharge from criminal liability which is provided for in special prescriptions of articles of the Criminal Code, and the isolation and research on this basis of the general reason for discharge from criminal liability.

The Criminal Code norms of the special types of discharge from criminal liability form independent substitute, the originality of which lies in a combination of committing a certain type of crime with the positive post-criminal behaviors realization that is specified in the law. Each type of special discharge from criminal liability has specific conditions of use. The main and the only group of legal facts which determine special discharge from criminal liability is positive post-criminal person acts containing composition lawful behavior. Prerequisite of special discharge from liability is completed crime directly specified in the Criminal Code norm, is committed by a person. The reason for discharge from criminal liability is socially useful persons act containing composition lawful behavior. All kinds of special discharge from criminal liability is unconditional. A common reason of any special discharge from criminal liability is falling away of public danger of the person who committed the crime, resulting post-criminal positive behavior. Singling out a common basis and epistemological backbone penal value, provides guidance in determining legislator immediate positive post-criminal behavior.

Key words: *liberation, post-criminal behavior, base, falling public face of danger.*